

tura. És vritat que tothom se pot equivocar, però ¿per què atribuir un tal erro a una persona del valer d'En Guillem de Vallseca, que escrivia a darrers del segle XIV o començament del XV, quan encara no's conexia la impremta y quan les persones ilustrades, avesades a llegir manuscrits, sabien molt més de paleografia que no acostumen a saberne les d'avuy? Y, sobre tot, ¿per què atribuirli, no sabent de cert sisquera, per no haverla vista, si la escriptura que's diu mal llegida o mal interpretada contenia o no abreviada la paraula *uneta*? Ademés ¿còm llegir en la escriptura la paraula *veneta*, com vol lo senyor Loddo, de no haverhi en ella la suposada abreviatura? ¿Quin fonament documental resta pera justificar lo curs a Catalunya de la moneda de Venecia en lo temps a que aquest senyor se refereix?

No estem, donchs, conformes en que «per il documento del Montjuich segnalatoci dal chiaro R. Di Tucci e per la giusta lettura di un altro del Vallseca siamo oggi in grado di stabilire che in Barcellona sin dal secolo IX correvano monete pavesi, conosciute in Catalogna col nome de *Papions* e denari veneti che per lungo tempo furono erroneamente chiamati *de uneto*».

Ateses les relacions mercantils y d'altra mena que hi hagué entre Catalunya y alguns pobles del Nort d'Italia ja desde la época comtal, és presumible que algunes de les monedes d'aquests pobles fossin portades a Catalunya y fins admeses pels nostres mercaders y pels nostres cambistes; però de cap manera ho és que'l seu curs hagués pres la importancia y la extensió que pretè'l senyor Loddo.

No posarem fi a n'aquestes ratlles sense expressar al senyor Di Tucci y al senyor Loddo la nostra complacencia per l'interès que mostren per la nostra terra y pels estudis que hi han dedicat, renovellant les relacions que'n temps passats hi hagué entre sards y catalans.

JOAQUIM BOTET Y SISÓ

NOTES SOBRE LA EXPEDICIÓ DEL REY PERE LO GRAN A BERBERÍA (*)

En Desclot ha recomptat la agosada y dramática empresa del caballeresch Pere II de Catalunya, III d'Aragó a Berberia per apoderarse per sorpresa del regne de Constantina. Posteriorment en Muntaner en feu nova narració ab importants variants. I d'abdós cronistes prové quasi tot lo que del fet han escrit els historiadors, sens esceptuar al

(*) Ha estat modificada la ortografia del present article per posarla conforme ab la usada per aquesta Revista. (Nota de la Direcció).

Zurita. Mas, en Desclot atribueix al sobirà lo propòsit ferm de conquerir tot lo nord d'Àfrica o Mauritania, propòsit que fracassà no més per la malvestat del reyetó serraquí de Menorca, que sentintse abans que tot musulmà, procurà avisar als habitants d'El-Koll, port proper a Constantina, lo pas per Mahó del rey Pere ab nombrós estol envers aquella terra.

Ay tal opinió no és la d'altres historiadors, qui sospiten que'l verdader y secret propòsit del nostre monarca al preparar la expedició era ja decididament la ocupació de Sicília, y sols per despistar y per mantenir desprevingut a Carles d'Anjou y al Papa, simulà la empresa de Berberia, situantse en El-Koll com a punt proper y estratègich, esperant el moment oportú. Muntaner recompta que D. Pere, durant los preparatius, may no volgué comunicar ni als barons ni a missatgers d'altres prínceps l'objectiu del estol que reunia a Portfangós.

Axò no és exacte en absolut. Mitg any abans ja deya públicament en lletres als seus oficials, que l'armament que preparava era contra los serraquins. Veges com a prova la següent circular de 5 desembre de 1281: «*Petrus & Universis justiciis Regni Valencie ad quos presentes pervenerint... cum nos super facto armate nostre quam facimus contra inimicos fidei xristiane ordinaverimus quod Huguetus de Romanino civis Valencie acordet homines idoneos et necessarios ad dictam armatam et de ipsorum servicio et salario paciscatur et conveniat cum eisdem, mandamus vobis quatenus singuli vestrum faciatis preconizari in locis vobis commisis quod quicumque marinarius, ballistarius vel alius ire voluerit in dicta armata veniat ad dictum Huguetum...* Datum Aljazire nonas decembris anno Domini MCC^o octogesimo primo». Los oficials reials, mariners y soldats reclutats sabien, donchs, que devien anar a Àfrica o al menys a Almeria o a alguna altra ciutat morisca de la costa espanyola. Lo que nò sabien molt probablement era lo port del desembarch y aquest port seria en tot cas, lo que Arnau Roger de Pallars degué preguntar al Rey, qui, segons en Muntaner, li donà aquella feròstega y majestuosa resposta: *vull que sapiats e tots los altres que açí son, que si nos sabiem que la ma esquerra nostra sabés ço que ha en cor de fer la ma dreta, que nos mateix lans tolriem.*

Hi cab encare pensar si lo Comte de Pallars y altres barons tenien noticia o sospita de que l'objectiu verdader de la expedició era Sicília, y en volien obtindre confirmació y seguretat per boca del mateix sobirà.

Lo rey, que a la primeria de desembre de 1281 corria per Xativa y Alcira, se situà a les derreries del propi mes en Valencia, per millor dirigir los preparatius del estol y en esta ciutat lo trobam constantment fins al 8 de maig de 1282 (1). No tardà gayre en entrar en Catalunya,

(1) Desde Valencia, ab data del 22 febrer 1282 (istil modern) endreçà aquesta lletra a Roderich Eximen de Luna, procurador del regne de Valencia: «Sepades que nos embiamos, que»

puix lo dia 16 ja expedia lletres desde Emposta, tocant a Portfangós, que era el port senyalat per la sortida. Una de les primeres, datada a Emposta és la següent carta de pagament als delegats de Menarguens que li aportaven lo subsidi demanat per a la expedició: «Nos Petrus & Recognoscimus et confitemur vobis G.^o de Albesia et J. de Solsona hominibus de Menarguis quod solvistis nobis per universitate dicti loci de Menarguis mille solidos regales quos homines ipsius ville nobis dare debebant pro redempcione servicii quod nobis facere debebant de decem hominibus in presenti armata de quibus quidem mille solidi *quare* a nobis bene paccati sumus, absolvimus vos et bona vestra de ipsius et facimus vobis finem. Datum Emposte XVI° calendas junii anno Domini M^oCC^oLXXX^o secundo».

Lo 25 maig anà a Tortosa, hon expedí lletres; lo primer de juny tornava a Portfangós y allí, mentre se feyen los darrers preparatius, atorgà testament lo dia tres nones juny (encare que Prósper de Bofarull diu que era lo dia 7 calendes de janer), nomenant marmessors als prelats de Tarragona y Valencia, al comanador d'Alcanyic y als nobles Artal d'Alagón y Artal de Fozes aragoneses y Gilabert de Cruilles, català.

Afirma Zurita que lo Rey ab l'estol sortí de Portfangós lo dia 3 de juny (1282). No és exacte; lo dia 6 encare signà documents en aquell lloch. La sortida degué efectuar-se lo dia 7 de juny. Feren escala a Mahó y d'allí ab pochos jorns foren al port d'El-Koll, anomenat antigament Chullu y avuy Collo, situat entre les ciutats de Bugia y Philippeville, en la costa d'Algeria.

Desclot recompta lo desembarch y estada del exèrcit català-aragones a El-Koll ab pintoreschs detalls, alguns d'ells comprovats documentalment per nosaltres, com indicarem després.

Tres setmanes que eren a El Koll y los soldats creyen encare que la estada allí seria llarga. Sols lo sobirà devia saber que l'anada a Sicilia s'acostava.

Com entre tanta gent se presentà forçosament la necessitat de contractar, lo Rey autoritzà als seus escribans per rebre y fer constar

tras cartas a Pero Zapata de Cintonego et a G. Dalcala de Lucernich et a Lop de Pomar et a Eximen Peric de Pina et a Aznar Dossera et a Pero Xenienic de Brestin que se guisen de ir en nuestra armada, las quales cartas embiamos a vos que nos las embiedes a ellos et quando ayamos respuesta qual nos nos embiedes luego, por que el nuestro trotero mandamos ir a A. Despanya et a Jordan de Sexach. Otrssi nos mandamos que luego nos fagades saber ciertamente aquellos ricos homnes et caualeros que nos uos embiamos dezir que acprassedes de ir en esta armada si lo an atorgado todos o quales son aquellos que lo an atorgado ni en qual manera ni con quantos, porque nos lo auvriemos assaber. Atresi, que los fagades saber si se... que quiscu cauero vaya con caualo armado et con quatro homnes dos con balestes et longones et perpunte et capelos de ferro et dos con escudos et lanças et longones et perpunte et capelos de fierro et que sien mediante el mes dabrill, a... por recoierse. Otrssi uos mandamos que demandedes por nos a Martí Garcés que nos faga un caualo armado que nos deue fer, pero si quiere componer con dineros feyt abinencia con ell como mellor veredes. Datum Valencie X. Kalendas marcii anno Domini M^oCC^oLXXX^o primo».

estipulacions en los registres de la cancelleria. Com a mostres d'axò, que donen certa llum sobre la vida dels expedicionaris, publicam los següents documents insertats en lo Registre 55 del Arxiu de la Corona d'Aragó:

«Die lune VIII° idus julii in Alcoil anno prefixo (1282). Berengari Mathei vicinus Valencie debeo vobis Conrado Lancee quinquaginta solidos regales racione esmende vini quam uobis facere tenebar; quos promito uobis soluere ad uestram voluntate hinc ad festum omnium sanctorum sine dilacione... testes, Bertrandus de pulcro podio et Poncius de Villa nova».

A 4 idus juliol a El-Koll, en Joan d'Oriola declara: «debeo uobis Conrado Lancee causa mutui XL. solidos regales Valencie, quos... promito soluere in primo veniente feste omnium sanctorum sine dilacione... testes, G. Eimerici, P. de Oliuella et G. Caluera».

Observam com en Conrad Llança se trobava també a El-Koll y s'entretenia fent préstechs.

«In nomine Domini ego R. de Volpayeres facio inventarium de bonis et rebus Berengario de Volpayeres fratris mei defuncti in Alcoil vbi decessit V^o calendas julii anno Domini M^oCC^oLXXXII^o, perquisiui etam et perquiri feci presentibus testibus infrascriptis si erant ibi aliqui creditores vel legatarii dicti Berengari.... In primis inveni de rebus suis quasdam cuyracias et quandam capellum ferreum et quandam tunicam et vnam caxiam modicam et quoddam captiale et vnum cuxinum et vnum alquige et camisias et femoralia»; atorgat a 17 calendes agost; testimonis P. de Bonastre, A. de Sant Boy, Bonanat de Riba, Pere de Santa Oliva.

«R. de Seet de Sancto Stephano de Littera debeo vobis P. Manch habitatori de Tamarito et vestris causa mutui XL. solidos jaccenses quos michi bono amore mutuasti in Barberia apud Alcoil paccare in primo festo uenturo Sancti Michaelis sine dilacione». (7 calendes agost 1282).

En R. de Ribelles també confessa deure al mateix P. Manch cent sous per un préstech fet en El-Koll.

Lo següent document sembla que pot referirse a aquells mercaders italians que, segons en Desclot, se trobaven a El-Koll al arriuarhi nostre Rey:

«Goliusus Disca nauleo tibi Xristofono Disca de loco videlicet de Alcoil usque ad castrum de Castra barcaam meam cum omnibus apparatibus et exarciis suis, ita quod in dicta barca possis portare ad tuum reddegum et fortunam viginti quinque mile ceparum et ipsas discarriare ad dictum castrum de Castra. Et pro nauleo dicte barce teneami ni michi dare sex uncias et quartam partem uncia boni auri ad rectum pondus de Napolis sicut eas michi dare promisistis per nauleo dicte barce quando venimus ad dictum locum de Alcoil...» (2 nones agost 1282). Testes, R. de Munterols y R. de Bonastre.

Los soldats y cavallers del estol reyal profitaren la estada a El-Koll per capturar esclaus y per especularhi o traffuejarhi:

Vègense los següents curiosos contractes transcrits també en lo Registre 55:

«Castelionus de Bas civis Barchinone vendo vobis A. de Narbona, vicino Valencie precio VII. duplarum quadam sarracenum meam albam nomine Hagiya quam emi apud Alcoil, promittentes vobis quod non est tolta nec furto habita, immo est de bona guerra. Et promito eam vobis saluare et de euiccionem tenere contra omnes personas et obli bona, et trado vobis albaranum quod de dicta sarracenua habui a domino Rege. Testes A. Uives, B. Scyndauena et P. de Sancto Felice». (10 calendes agost 1282).

«Iohanes Marti caualarius domini Regis vendo vobis P. Muntclar civi Maiorice precio videlicet X. duplarum et quinte partis duple miriarum... quamdam sarracenum meum album nomine Hiazdet, promittentes vobis quod non est tolta nec furto habitus immo est de bona guerra, et promito ipsum vobis saluare et de euiccionem teneri... et trado vobis albaranum quod a domino Rege habui de sarraceno predicto» (2 nones agost 1282). Testes: Fortuny García, P. Martí de Alcoy y G. Llobet.

Ab igual data vené Joan de Cases, mallorquí, una serrahina negra de nom Nuna *cum uno subay*, per 9 dobles. Y al 7 idus agost (7 agost) P. García, alcayt de Denia, vené a Pere Joan, habitant al castell de Castra, per 6 dobles y mitja, una serrahina blanca nomenada María.

A 6 idus agost (1282) en Guillem Castelló, habitant d'Ibica y Berenguer d'Orriols vehí d'Alacant, «vendimus vobis B. de Segalarío de domo domini Regis Aragoni et vestri precio octo duplarum miriarum quandam sarracenam lauram cum una sua subaya et vocatur dicta sarracena Soroix et subaya Axona; quas extrahimus de nostro jure et in vestrum transferimus, promittentes quod non sunt tolte nec furto habite immo sunt de bona guerra videlicet de bona».

A 15 calendes setembre (1282), los metexos G. Castelló, ibicench y B. d'Orriols alacantí, cediren a Guillem Eimerich, jurisperit de Barcelona, per satisfacció de treballs fets en litigis «quandam sarracenam nostram albam nomine Fatima pacis inuentulam que fuit de Capiz et de bona guerra et eam cepimus in armata quam fecimus cum quoddam ligno nostro, promittentes vobis stipulanti sub obligacione bonorum nostrorum quod dictam sarracenam a vobis non auocabimus nec repetemus immo sit uestra ad fare uestram voluntatem in omnibus».

Ab igual data lo cavaller P. Ahones vené una serrahina blanca, nomenada Aixia per 7 dobles y mitja y en Robador, de la Casa reyal, en vené un altra negra, dita Haziza «cum uno subay nomine Muça» per 16 dobles.

Tants esclaus-capturats en acció de guerra és demostració documental de les correríes y cavalcades dels almugàvers y senyors, de les que parla en Descot en lo capítol 83.

Arrivaren entretant a El-Koll los missatgers sicilians encarregats d'arreglar ab nostre rey la ocupació de la illa, y una volta acordat tot, sortí l'estol, abandonant la empresa de Berbería, la segona quinzena d'agost. Lo dia 30 del propi mes, segons Zurita, D. Pere desembarcà a Tràpani y d'allí anà per terra a Palerm. Los primers documents que havem vist expeditos per lo sobirà a Palerm són del 9 septembre, y los primers dats a Messina són del 6 octubre (1282). No sortí de Messina fins al 11 novembre, per anar a Catania, hón lo veyem en documents registrats fins als primers jorns de desembre. Lo 5 de desembre ja era de retorn a Messina y allí data lletres fins a 20 de febrer de 1283. Desde 27 febrer fins a 4 març estan datades a Reggio y ja aparexen axí: Datum Regii anno Domini MCC^oLXXXII^o, mense marcii, secundo eiusdem, undecime indictione, regnorum meorum Aragoni anno VII, Sicilie vero primo. Una lletra del 26 març està datada a Solani y altres d'abril a Messina. Segons Zurita la reyna Constança arrivà a Messina lo 22 del meteix abril y poch dies després son reyal espòs sortí de retorn a la península per presentarse al combat de Burdeus, arrivant a Valencia lo 17 de maig. Tenim diplomes expeditos per D. Pere a Logronyo lo 10 de juny y a Tarazona lo 22 del propi mes, quat ja tornava de Burdeus (1).

En alguns dels documents que expedí lo Rey mentre estigué a Sicilia feya menció de la expedició a El-Koll, principalment en les lletres endreçades a les universitats de Manresa, Montblanch, Cervera, Igualada, Tàrraga, Albesa y altres menys importants, manàntlos-hi que paguessin als hòmens que li havien tramès per lo viatge de Berbería y Sicilia, per lo temps que havien estat en l'exèrcit. També mencionava dit viatge en la carta de pagament que firmà a favor d'en Pere de Queralt, *senescalco domus nostre*, de cent *duplas mirias* d'or *quas nobis apud Alcoil in Barberia mittamus...* Datum Messane per manu Periconi de Bonastro scriptoris familiaris et fidelis nostri anno Domini MCCLXXXII^o mense febroarii nono eiusdem XI^a indictione. Es més important per lo fet de que tractam lo següent document de absolució, donchs ens cita molts senyors catalans dels qui anaren a El-Koll:

Petrus & fidelibus suis Vicario, Baiulo et Curie Cervarie et universis aliis officialibus... sciatis quod Romeus de Vallo qui decessit apud Alcoil in nostro servicio fuit confessus in periculo anime sue in posse fratris Marti ordinis fratrum minorum et in presencia fratris Sancii

(1) La primera setmana d'agost tornà lo rey a Logronyo; a la primera d'octubre, sempre del any 1283, era a Saragoça y desde la segona quinzena de desembre fins a mitjans de febrer de 1284 s'aturà a Barcelona. Lo 21 de març següent lo veyem a Lleyda.

eiusdem ordinis et R. Alamani, Berengari de Rabinat, Romei de Montetornesio, Guillelmi Colmella, et Galcerandi de Solerio militum, Berengarium de Fonoilleres et Iohannis Cudina habitatorum Cervarie et plurium aliorum quod ipse interfecerat apud Cervariam Jacmonum de Vallo et quod aliquis non debebat inculpari de ipsa morte nisi solus ipse vnde cum Bartholomeus Çagrassa, habitator Cervarie inculparetur similiter de morte predicta, nos certificati per predictos de confesione dicti R. de Vallo considerata ipsa confesione et quod dictus Bartholomeus Çagrassa plurimum in nostro servicio laboravit... concessimus eisdem B. quod possit intrare salve et secure Cervariam et alia loca dominacionis et iurisdictionis nostre... Date Messane XIII, calendas marcii anno domini M^oCC^oLXXXII^o (18 febrer 1283, istil modern).

Un precisament dels senyors catalans que segons lo Rey ens diu en l'anterior document, se trovà a El-Koll, en Ramón Alamán, tingué cura de fernos-ho saber també per medi de son propi testament y, per cert, en termes que revelen com estava ergullós y ufà d'haver concorregut a aquella famosa expedició, que ya llavors romangué rodejada d'admiració y ab nomenada de fet heroich. La part interessant de aquest testament es la següent: «In nomine Domini.... in anno a Nativitate eiusdem MCCLXXXIV, mense februarii X die..... in presencia discreti viri notarii Marsucii Mussoni regii notarii publici ciuitatis Panormi..... Ego Raymundus Alamanni miles, sanus existens in Sicilia et in meo pleno sensu et memoria meum facio codicillum in quo eligo in manumissores illos eosdem quos volui esse manumissores et executores testamenti mei quod condidi in Cathalonia quando inde recessi et ivi cum domino rege Aragonum apud Alcolruo..... et preter illa que in predicto testamento ordinavi de bonis meis, volo et mando quod ea que in presenti codicillo inferius continetur per manumissores predicti testamenti mei executioni mandentur. In primis eligo mei sepulturam in Monasterio Sanctarum Crucum, volo et mando quod me mori contingerit abbas et conventus monasterii supradicti teneantur cum expensis meis corpus meum sive ossa deportare et sepelire. Consequenter volo quod de deposito quod habeo in monasterio Sanctarum Crucum ob salute anime mee..... emanatur C. solidis Barcinonenses censuales Monasterio Vallisbone.....» (1).

No gayre més rastre del apuntat ha dexat en nostres arxius la agosada expedició al Africa, avuy francesa, la que imprimí tan fort recort entre los indígens que en Muntaner diu en sa *Crónica* que «tostemps ne parlarà hom en Barbaria, en tembran mes la casa Darago, que de rey sia el mon».

JOAQUIM MIRET Y SANS

(1) Dexa a sa germana Eldiarda, múnja de Vallbona, 50 sous censals; instituex un capellà en la iglesia de Santa María de Guimerà y altre en la de Santa María de Saboyera. Foren testimonis d'aquest codicil a Palerm, Guillem Pons, cavaller, Berenguer de Rabinat, cavaller, Guerau de Puigvert, Romeu de Montornés y Vidal de Sarrià.